

Skäggesens ruggning i Kvismaren

Jan Sondell

Åren 1989-1994 har 204 skäggesar ruggningsundersökts. Materialet visar att det i genomsnitt tar 56 dagar att byta vingpennorna. Ruggningen startar i genomsnitt 28 juli. Utifrån ruggningsperioden kan man bedöma att skäggesen ett normalår i Kvismaren bara hinner med två ungvullar. Det är mindre än på andra lokaler, där skäggesen både uppges starta senare och rugga fortare än i Kvismaren.

Bakgrund

Skäggesen är ganska ny som häckfågel i Kvismaren och först år 1989 fångades ruggande fåglar. För tre år sedan sammanställdes vissa preliminära uppgifter om skäggesens ruggning (Nielsen 1992) baserade på 24 undersökta fåglar. Fram till och med 1994 finns nu 204 registreringar av ruggning. Dessa härrör främst från 1993 då 465 fåglar kunde ringmärkas och därav 154 ruggningsundersökas. Det kan därför vara av intresse att bearbeta detta material - inte minst mot bakgrund av arten kan ha en för små tättingar ovanligt lång häckningssäsong (Pearsson 1975 m fl).

Material och metodik

Skäggesen hör till de arter, där såväl gamla som unga fåglar genomgår en fullständig vingruggning på eftersommaren och hösten. Det vanligaste är annars att enbart de gamla fåglarna byter vingpennorna, medan ungvullarna ruggar sina vingar första gången sommaren efter födelseåret.

Totalt finns som nämnts 204 ruggningsregistreringar fördelade på 116 hanar och 88 honor. Hur bearbetningen av ruggningsmaterial från Kvismaren i princip går till har tidigare beskrivits (se t ex Sondell 1977). Säker åldersbestämning har

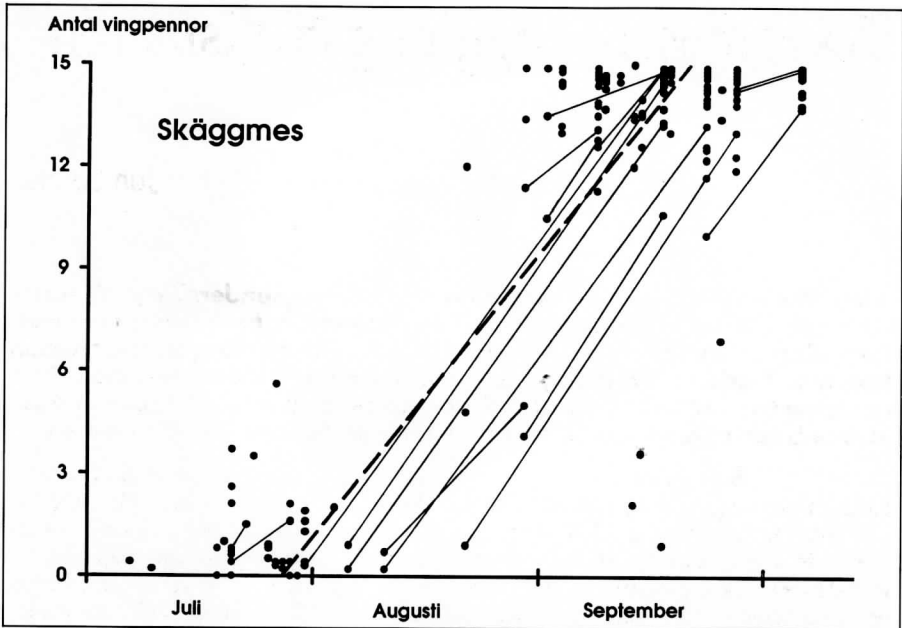
bara kunnat göras på en mindre del av fåglarna, eftersom det inte går att skilja gamla och unga fåglar på dräkten i slutfasen av ruggningen. En majoritet av dessa fåglar bör dock vara unga. Enligt Pearsons (1975) omfattande undersökningar i England är dock de gamla och unga fåglarnas ruggning likartad vad gäller tidpunkt och hastighet. Materialet från Kvismaren har därför inte delats upp med hänsyn till ålder.

Totalt har 15 skäggesar återfångats en gång och en fågel två gånger under ruggningen. Dessa fångster ger en bra möjlighet att kontrollera den ruggningshastighet som beräknats på hela materialet med hjälp av regressionsstatistik.

Resultat

I figur 1 redovisas antalet bytta vingpennor (summering av hela och delvis utvuxna pennor, totalt 9 hand- och 6 armpennor efter det att bytet är färdigt) i förhållande till tidpunkten. Diagrammet visar att de flesta fåglarna undersöktes i början respektive slutet av ruggningen, alltså i stadierna 0-3 respektive 12-15 bytta vingpennor.

I tabell 1 redovisas medelvärden för ruggningsperiodens start och slut samt utsträckning i tiden för alla fåglar tillsammans och uppdelade på kön. Beräkningar

Figur 1: Ruggningsstadium (nya hand- och armpennor summerade i tiondelar) över tiden för skäggmес. Återfångster är sammanbundna med hel-dragna linjer. Den streckade linjen är regressionslinjen med datum som beroende variabel.

har dels gjorts både för vingpennorna (hand- plus armpennor), dels enbart för handpennorna för att lättare kunna jämföra resultatet med andra ruggningsundersökningar.

Om den funna ruggningshastigheten utnyttjas för att beräkna ruggstarten hos

de fyra individerna med senast ruggstart i figur 1, erhålls följande resultat: 29 augusti, 2, 6 och 15 september (figur 1). Övriga fåglar har börjat sin ruggning i perioden ca 15 juli till ca 15 augusti.

Tabell 1 visar att vingruggningen i medeltal tar 56 dagar och sträcker sig från 28 juli till 22 september. Det finns en ten-

Tabell 1. Ruggningsperioder för vingen (handpennor + armpennor) och enbart handpennor (HP) hos skäggmесar vid Kvismaren 1989-1994.

Typ av material	Ruggningens start	Ruggningens slut	Period i dagar	Antal fåglar	Korr koeff, %
Vinge, alla	28 juli	22 sept	56	204	89
hanar	31 juli	22 sept	52	116	88
honor	25 juli	22 sept	59	88	90
HP, alla	25 juli	21 sept	58	204	89
hanar	27 juli	21 sept	55	116	87
honor	22 juli	20 sept	61	88	88

Både unga och gamla skäggmesar genomgår en fullständig vingruggning på eftersommaren och hösten.
Foto: Tero Niemi

dens till att hanar börjar senare, men att de i gengäld ruggar något snabbare. Beräkningar baserade på enbart handpennorna ger ett liknande resultat.

Sammanställning av återfångade fåglar under pågående ruggning görs i tabell 2. Där redovisas tiden i dagar mellan fångst och återfångst samt vid vilket datum återfångsten gjorts. Vidare finns antalet bytta pennor noterat, och hur lång tid ruggningstagit uttryckt i antal dagar per penna.

Av tabell 2 framgår att tidsåtgången för att rugga de 15 vingpennorna blir $15 \times 3,71 = 55,6$ dagar. En relativt stor spridning i ruggningshastighet från individ till individ förekommer. Detta kan delvis bero på dålig precision vid registreringen i ruggningsprotokollen, särskilt om kort tid gått mellan fångst och återfångst. För de fem individer som kontrollerats efter mer än en månad varierar tidsåtgången i dagar per penna bara från 3,1 till 3,5 vil-

ket tyder på en god samstämmighet mellan olika individer vid ruggningen. Tidsåtgången för vingruggningen baserat på dessa fem individer blir i medeltal 49,5 dagar. Någon tendens till att sena individer ruggar fortare för att hinna bli färdiga i tid kan inte spåras i återfångstmaterialet från Kvismaren.

Diskussion

Det presenterade materialet av ruggande skäggmesar (figur 1) är så vitt kan bedömas representativt och lämpat för regressionsberäkningar, eftersom det finns många undersökta individer i början och slutet av perioden. Möjligen saknas några individer i mitten av oktober, då ringmärkningen avslutats för säsongen (se nedan). Normalt brukar kraftigt ruggande fåglar föra ett mer tillbakadraget liv och detta gäller i högsta grad för skäggesen. En skägges som fångats med 6,9 vingpennor bytta hade bara 50 % brukbara (för definition, se Sondell 1993) pennor i

behåll. Ringmärkaren har noterat på protokollet: "Kan den flyga, tveksamt!" Tidsåtgången för vingruggningen är i medeltal 56 dagar (tabell 1) och stämmer med vad som tidigare redovisats, baserat på bara 24 individer (Nielsen 1992). Ruggningsperioden beräknas dock i det här presenterade avsevärt större materialet vara förlagd drygt en vecka senare på året (28 juli till 22 september). Tidsåtgången i medeltal för återfångsterna är också den 56 dagar. Hur stämmer dessa resultat med uppgifter från andra områden?

Från Tåkern redovisar Gezelius (1993) tidsåtgången för handpennerruggningen hos 169 unga skägmesar till 46 dagar med början 15 augusti och med avslutning 30 september. I Pearsons (1975) stora material är ruggningen utspridd över en längre period än i Sverige och fångstrycket har varierat under åren.

Därför redovisas ruggningshastigheten enbart utifrån återfångster. 12 fåglar som börjat i slutet av juli har bytt handpennor på 55,2 dagar, 6 st som börjat de första 10 dagarna i augusti har bytt på 49,8 dagar och 6 st från 11 augusti och senare på 44,5 dagar.

Resultaten från Kvismaren stämmer alltså väl med Pearsons tidiga ruggare och resultaten från Tåkern med hans senare! Kan det vara så att skägmesarna i Kvismaren avslutar häckningen tidigare än de i Tåkern? Någon tendens till snabbare ruggning i slutet av säsongen kan inte spåras i materialet från Kvismaren. För fjäderbytet krävs att skägmesen äter proteinrika insekter (Ginn & Melville 1983). Dessa bör bli mindre vanliga i september och detta talar emot en snabbare ruggning sent på säsongen i Sverige. Två fåglar vid Kvismaren har också avslutat ruggningen mycket långsamt (figur 1).

Tabell 2: Sammanställning av skägmesar fångande två eller tre (nr 11) gånger under ruggningen.

Individ nr	Kön	Dagar till återfångst	Återfångst månad/dag	Antal bytta pennor	Antal dagar per penna
1	hona	3	0724	0,9	3,3
2	hane	19	0830	4,3	4,4
3	hane	19	0918	6,5	2,9
4	hona	49	0918	14,1	3,5
5	hona	8	0729	1,2	6,7
6	hona	10	0919	2,1	4,8
7	hane	7	0909	3,3	3,0
8	hane	43	0806	13,6	3,2
9	hona	43	0918	13,0	3,3
10	hane	44	0811	13,0	3,4
11:1	hane	33	0924	10,8	3,1
11:2	hane	4	0928	1,3	3,1
12	hona	13	1007	3,7	3,5
13	hane	10	0909	1,7	5,9
14	hane	17	0919	1,4	12,1
15	hane	9	1007	0,9	10,0
16	hona	9	1007	0,9	10,0
Summa:		340		91,7	3,71

I medeltal tar skäggesens ruggning 56 dagar i Kvismaren.

Foto: Tero Niemi

I Kvismaren pågår ringmärkning på samma platser kontinuerligt från midsommar till 30 september men därefter bara tillfälligt och i mån av personal. Vi får därför troligen inte med ruggningens slutstadium för de skäggesar som börjat senare än omkring 20 augusti. Enligt figur 1 bör 5 fåglar ha startat senare än så. Dessa fåglar beräknas avsluta ruggningen omkring 1-15 oktober. Senaste fångst dag i figur 1 är 9 oktober.

I Tåkern har en större andel av fåglarna än i Kvismaren registrerats starta ruggningen i mitten av september och sluta i mitten av oktober. Om orsakerna till dessa skillnader kan bara spekuleras. Bl a finns följande möjligheter:

1. Skäggesen är en utpräglad flockfågel, där alla individer i ett visst skede i livet betar sig likadant. Kanske sent födda fåglar söker sig till platser med större tillgång på animalisk föda sent på året inför ruggningen.
2. Fångsttrycket kan ha varierat på olika lokaler och på olika ringmärkningsplatser på dessa lokaler, eller också har skäggesarna uppträtt olika talrikt i olika nätområden olika tider på säsongen.
3. Kvismaren kan hysa en mindre andel sena häckare än Tåkern.

Hur många ungpullar skäggesen hinner med kan diskuteras utifrån tidsperioden för ruggningen. Häckningsperioden bör ett normalår kunna sträcka sig från omkring 1 maj till slutet av juli då ruggstarten sker i Kvismaren, totalt alltså ca 90 dagar. Denna tidsperiod räcker till för två kullar med viss marginal. Ca 10 dagar finns för omläggning, och de år häckningen kunnat börja redan i slutet av april och födotillgången är god även på eftersommaren, kan det kanske bli en tredje kull. Tre lyckade kullar är förmodligen mycket ovanligt. Förstörda bon på grund av predatorer och dåligt väder ger störningar i

sådana serier. Kanske skäggesen, åtminstone på sikt, också anpassar sig till en kortare häckningsperiod än i Central-europa. September kan i mellersta Sverige vara både kall och regnrik, och de flesta övriga mindre tättingar har vid denna tid avslutat ruggningen.

Skäggesen är en ny medlem av den mellansvenska fågelfaunan med intressanta och delvis avvikande vanor. Det återstår säkerligen mycket att avslöja om artens beteenden, här på nordgränsen av utbredningsområdet.

Referenser

- Gezelius, L. 1993. Ruggning och irisfärg hos unga skäggesar i Tåkern. *Vingspeglarna* 12:53-59.
- Ginn, H B & Melville, D S. 1983. *Moult in Birds*. BTO Guide 19. Tring.
- Nielsen, B. 1992. Skäggesen i Kvismaren 1991. *Fåglar i Kvismaren* 7:2-7.
- Pearson, D J. 1975. Moult and its relation to Eruptive Activity in the Bearded Reedling. *Bird Study* 22:205-227.
- Sondell, J. 1977. Sävsparens *Emberiza schoeniclus* ruggning i Kvismaren. *Vår Fågelvärld* 36:174-178.
- 1993. Moult strategies of White Wagtail *Motacilla alba* and Yellow Wagtail *M. flava* in central Sweden. *Ornis Svecica* 3:107-116.